

Употребата на детето в процеса на раздяла (Синдром на родителско отчуждаване)

Jose Manuel Aguilar Cuenca

Списание Lex-Nova, октомври – декември 2005 г.

В началото на 80-те години започнаха да се случват необясними смъртни инциденти, които промениха съвременната история на нашата планета. Никой не знаеше причините за тези смъртни случаи и възникнаха различни хипотези. В реда на обясненията хората започнаха да говорят, разбира се, за нови таблетки със смъртоносно действие, за конспирации на тайни военни групи или правителства и дори за Божие наказание.

В началото на 80-те СПИН още не съществуваше. Нямаше го в нито един медицински учебник, нямаше международен форум с дебати по въпроса, нямаше специалисти, които да напишат учебници по въпроса, нито правителство в света, което да поеме отговорност за живота и издръжката на жертвите на СПИН. Днес, двадесет години по-късно със СПИН, синдромът на родителско отчуждаване (PAS) е зло, което се разбира трудно и неясно от повечето, които работят в областта на правосъдието в нашата страна и около който има лоша или никаква информация на разположение на специалистите – социални психолози, лекари и социални работници, натоварени да работят по проблема. Въпреки това всяка година хиляди деца страдат, за което са отговорни неизвестен брой специалисти.

ЗАЩО МОЕТО ДЕТЕ НЕ ИСКА ДА МЕ ВИДИ?

Испанската кралска академия дефинира лъжата като представа или състояние противоположно на това, което е известно и верифицирано, и, че да се лъже означава да се казва, показва или прави това, което е противоположно на това, което е познато, верифицирано и повярвано. Психологът Пол Екман (1985 г.) заключава, че „съществуват две основни форми на лъжа: да се крие и да се фалшифицира. Лъжеецът, който крие, запазва известна информация без на практика да дава истинските отговори. Лъжеецът, който фалшифицира, прави допълнителна стъпка: той не само задържа истинската информация, но представя фалшива такава като истинска”. Изискването да се диференцира ясно разликата между това, кое е реално, вероятно и понякога възможно, от това кое е измамно и понякога в допълнение фалшиво, е ежедневно „реми” на психолога, натоварен да даде мнението си в съда.

Наред с това други идеи и термини извън официалните становища, навлизат и превземат областите на професионалната работа. Това са случаите с термини като „програмиране”, „промиване на мозъка” и „отчуждаване”. Така формирането на концепцията *лъжа* или *истина* подпомага психологическото изследване и то става по-комплексно и добре адаптирано към това какво се случва в полето на семейния конфликт.

Синдромът на родителското отчуждаване е нарушение, характеризиращо се с комплекс от симптоми в резултат от процес, при който родителят трансформира възприятия и поведение от себе си върху детето си, насочени към разрушаване на неговата (или нейната) връзка с другия родител, докато техните чувства станат противоречиви на тези, които би трябвало да се очакват. Тази ситуация е директно свързана с конфликтния процес на отделяне (раздяла) или в случай, когато отделянето започне с мълчаливо съгласие и постепенно се обърне до конфликтни ситуации.

Авторът, който пръв дефинира синдрома през 1985 г. в научния материал, озаглавен “Съвременни насоки на развода и взаимовръзката с родителските права”, е Ричард Гарднер, професор по клинична психиатрия към Клиниката по Детска психиатрия на Колумбийския университет. Като се ревизира историята на този синдром, се установява, че някои основни понятия и насоки са описани по различен начин, дори паралелно и без контакт по между им, от различни автори, всеки от които се опира на собствен професионален опит и дава, по мое мнение, различно име на един и същ феномен. Wallerstein (1980 г.) в Калифорния и Jacobs (1988 г.) в Ню Йорк поотделно описват случаи, които те класифицират като *Медея синдром* – започва с брак в криза, последван от раздяла, и родителско поведение, което се пренася върху детето, което, от своя страна, не е наясно с факта, че родителите са започнали раздялата си още от началото на съвместния им живот. Michigan Blush и Ross (1986 г.) описват профил на родители с фалшиви обвинения в сексуален тормоз, дефиниран като SAID (Sexual Allegations In Divorce). Накрая, през същата година Turkat описва свързания с развода *синдром на нараняващата майка* (Malicious Mother) – при тези случаи майките успешно употребяват закона, за да накажат бившите си съпрузи, използвайки всички официални и неофициални пътища, за да отделят и забранят контакта между детето и бащата.

Изброеното рефлектира в разбирането на различните ситуации, открити в процеса на раздяла и развод, за които професионалистите и родителите трябва да знаят. Възприемането на “готови сценарии” от детето, на идеите за нараняващо поведение от отчуждаващия родител са изградени чрез манипулиране на детските възможности до степен, когато детето усеща и възприема отрицателната емоция до изхвърляне на образа на другия родител като нещо произхождащо от самото дете – феномен, дефиниран от Гарднер като “независимо мислене”. От този момент детето се затваря само в себе си и се стреми да си вярва, че всичко е изградено от неговото собствено виждане, екипира само себе си с всички необходими за собствената му ценностна система доводи и убеждения до степен на непробиваема с нищо изолация...

КАК СЕ МАНИПУЛИРА ТВОЕТО ДЕТЕ?

В този ред на манипулиране и обучение на вашето дете в намразване до отхвърляне на контакт с другия родител има необходимост от това, което аз определям като известни предварителни условия – неща, с които отчуждаващият родител ще бъде слаб и затруднен при разрушаване на емоционалната връзка – и тогава са необходими специални поведенчески реакции, използвани от отчуждителя при осъществяване на ексекюторския му план.

Най-често се започва с разсейване на комуникацията между дете и родител (не се позволяват телефонни обаждания на детето), както и ограничен физически контакт – късно идване на определения режим, включване на болести, ангажименти, забравяне и т.н.

Това разсейване обхваща много полета – не се информира другият родител за различни дейности на детето, свързани с неговото развитие, като училищни дейности, културни прояви, спорт, рождени дни, събирания и т.н. После или паралелно се започва очернящата кампания, атаки към другия родител пред самото дете. Освен това продължават и се разширяват обектите на атака – обезценяване и подиграване с новия партньор на другия родител, пълно изваждане от живота на детето с извинения като “забравяне” и др.

Малко по малко отчуждаващият родител оказва влияние в всички посоки на развитието на детето и включва в участие цялата си фамилия, държи ключа за всички

решения в живота на детето, без да се консултира с другия родител. В желанието си да експулсира (отстрани) отчуждения родител от живота на детето отчуждителят превзема териториите – възпрепятства достъпа до информацията за успеха в училище или за ежедневието, домашния живот с отчуждения родител (когато му казва например, че дрехите от другия родител са грозни, и не му се позволява да ги облича).

Когато процесът на живеене само с единия родител напредва, се достига до момента, в който детето взема инициативата на мразене на другия родител и няма нужда от наблюдаващ/контролор. Отчуждаващият родител се кълне, че не може нищо да се направи, за да се промени решението на детето, и създава една картина на безпомощност пред изследователя. Но по тайни пътища се продължава подкрепянето на поведение на отхвърляне на другия родител, позволява се на детето да избира дали до го посещава или не, като на самото дете се предоставят права и отговорности, неподходящи за неговата възраст.

Това има важно значение, когато е необходимо да се разбере държанието на отчуждаващия родител – външна безпомощност и склонност към коопериране. От съдебна гледна точка е нормална процедура да се използва фамилна медиация и психологическа терапия, за да спрат проблемите. Поради промените в детето отчуждителят радикално променя външното си поведение до слабост и коопериране. Слабостта се дефинира като невъзможност да се направи нищо при наличие на собствено нежелание на детето да се види с другия родител, идващо от ясно уточнени до дефинирани “блестящи причини”. Сговорчивостта на отчуждителя идва от това, че вече самото дете използва горчиви и тежки аргументи, което обърква професионалните психолози и социални работници, които накрая пишат погрешни доклади, в които няма възможност и начин за промяна на поведението на детето. Професионалистите създават доклад на базата на затворения контакт на отчуждаващия родител и детето, на невъзможност на отхвърления родител да отговори на обвиненията на своето дете и, може би това е най-лошото нещо, уточнявайки причините за тяхното невиждане с цитати на отрицателни изживявания, които децата били имали с отхвърления родител, без да има реална основа за това.

ЕЗИКЪТ НА ДЕТЕТО

При наличен *синдром на родителското отчуждаване* ние можем да диференцираме модела на изразяване на детето, който не е нищо повече от отражение на идентифициращите критерии, използвани, за да диагностицират наличието на патология. С намерение да се улесни установяването на синдрома от читателя аз ще обобща някои примери от моята професионална практика.

Изразяване на страх: ”Аз искам да си тръгна от баща ми, аз съм уплашен, аз съм уплашен и не искам да го виждам отново”. ”Аз не искам да се качвам в неговата кола, защото той сигурно иска да ни убие”. ”Аз не искам да ям от твоята храна, ти искаш да ни отровиш”.

Изразяване на емоционалната дистанция с отчуждения родител: ”Аз не искам да знам нищо за тази личност” (има предвид неговия баща). ”Ако ти не ми дадеш това, което аз искам, аз ще отида в съда и ще кажа, че ме тормозиш”. ”Ти не си моя майка, единственото нещо, което аз искам да знам от теб, е как да си взема колелото от твоята къща”.

Изрази, които поставят на пиедестал обичта към отчуждителя: ”Ако някой иска да ме уважава, баща ми ще се изправи срещу него и ще направи каквото той си поиска; защото моят баща си е мой баща и аз имам правото да правя, каквото той иска”. ”Татко ни прости и ни позволи да отидем и да ядем в нашата къща с него; той е точен”.

Два начина на изразяване: “С тебе аз съм лош, а с татко не съм”. “Баба е лоша, защото мама казва така; мама винаги казва истината”. “Мама е лоша; татко казва така, татко ми никога не ме лъже”.

Изрази, бележещи участие в съдебен процес и неестествено познание в тази област: “На 30-ти ноември ние ще се видим със съдията и той ще приеме моето мнение”. “Ние ще сме приятели, но не казвайте на полицията отново, че трябва да съм на 300 метра от баща си!” “Следващия петък съдията ще ме пита: ‘Какво искаш ти, как си представяш това, с кого искаш да живееш?’” В деня на изслушването първото нещо сутринта е бележка до майката на машина: “Здравей мамо, не говори лоши неща за баща ми на изслушването, спри да говориш глупости на други хора и всичко ще бъде наред”.

Противоречиви изрази: “Мама казва, че ти си лош, но ти си добър; мамо, ти си мекотело, ти си идиот, ти си шлага. Съжалявам, съжалявам...”

Изрази, демонстриращи индентифициране с желанията и емоциите на отчуждаващия родител: “Татко се чувства зле, това е негова грешка, той няма пари”. “Аз четох статия в едно медицинско списание, където се казва, че децата не бива да ядат сладкиши или сладолед, защото те дават холестерол”. “Ти не трябва да ме водиш в съда и, ако се държиш правилно в бъдеще, той ще ти прости. Татко ми каза, кажи това на майка ти.”

Несъответстващи за възрастта изрази: “Аз не искам да виждам баща ми, защото той ме тормози психически системно”. “Какво? Ти ще се виждаш с този боклук?” “Не забравяй да изпратиш издръжката до мамината банка”.

Индиректни атаки: “Татко смята да ме води на Дисни следващата седмица, но, разбира се, ако той настоява, че е негов ред да бъде с него!..Ти си егоистка, баща ми има право”. “Разбира се, ти предпочиташ твоя приятел пред нас”. “Аз простих на баща ми, защото той не може да престане да бъде безотговорна личност”. „Майка ми казва, че тя никога не е говорила зле за баща ми, въпреки че е имала причини да го направи.”

Емоционално напрежение: “Аз оставям играчките, които мама ми купи, в къщи, защото иначе баща ми ще ги изхвърли”. “Преди ходехме да се пързалиме на мястото, където мама обича, но баща ми не иска да ни води там, той казва, че мамините приятели също ходят там”.

ПОСЛЕДИЦИ ОТ СИНДРОМА НА РОДИТЕЛСКО ОТЧУЖДАВАНЕ ЗА ДЕТЕТО

Статиите през последните десетилетия за последиците от развода върху децата показват, че не е необходимо тези деца да преживяват ядрена война. Гневът и неспокойствието, преживени през целия процес на раздяла, показват тенденция към изчезване, щом децата се върнат в рутината на живота си. Степента на конфликта и включването на детето в него определят нивото на последиците, разрушителни за детето. В случаите на семейства, преминали през *синдрома на родителско отчуждаване* възвръщането в нормалността може да отнеме години или никога да не се случи. През това време има продължително емоционално натоварване под изискванията на отчуждаващия родител и съпротивителните действия на отчуждения родител, които са допълнени от съдебния процес и от собствените проблеми на детето – например юношеството. Участието в изслушването от страна на различни професионалисти, повтарящите се епизоди на кампания на очерняне и продължителните удари върху другия родител запълват времето и емоционалния живот на детето.

Определяща за вариациите на бъдещия живот и последиците върху детето е мрежата от стратегии, която отчуждителят използва в процеса на индоктринация. Най-

честа стратегия са употребата на фалшиви обвинения и оплаквания за сексуален тормоз. Този проблем бе вече изследван и изучен в средата на 80-те години в САЩ. Изследванията показват валидност на обвиненията в само 50% от случаите. Проблемът е продължил да се задълбочава до 1996 г., когато Конгресът на САЩ предприема съдебни мерки спрямо този, който прави фалшиви обвинения и носи съдебна отговорност за създадената ситуация. В нашата страна броят на гласовете, включително и закони, които се обявяват срещу подобно поведение, нараства, без да се предприема нищо реално досега.

Може би най-пресиращ и натоваращ проблем за тези деца е фактът, че връзката с единия от родителите е прекъсната. Липсата на единия от родителите трябва да се квалифицира с термини на загуба на ден след ден. Загубват се взаимовръзки, възможности и ситуации, които иначе нормално текат между деца и родители и между деца и баби и дядовци. Докато в случаите на смърт загубата е неочаквана и непредвидима, в случаите със *синдрома на родителско отчуждаване* тази загуба е колкото неизбежна, толкова и неоправдана (Cartwright, 1993).

В полето на психологията развитието на собствените възможности и собственото его е засегнато, придружено с много други дефицити на това ниво. Детето се научава да манипулира и да остойностява в зависимост от степента на лоялност към отчуждаващия родител. Емоционалната зависимост на детето се достига от отчуждаващия родител с целия спектър от тежки наказания, шантажи, изблици на афекти и физическа агресия с наказване – всичко това обикновено е постоянно. Ако си представим един отчуждаващ родител с неговите параноидни делузии, проявени с пълно избухваща форма, то задължително се налага да приемем възможния сериозен риск за физическата цялост на детето. В своя професионален опит аз съм установил случай на самоубийство, свързано със *синдрома на родителско отчуждаване*.

В заключение, трябва да се приеме, че става въпрос за тип на емоционална злоупотреба с огромни и дълбоки последици за децата и техните близки роднини. Накрая, ние трябва да знаем, че говорим за въвеждане на идеи и убеждения съществено важни за личностното развитие на детето, за сформирание на неговия мироглед и идеи, които трябва да организират бъдещия му път и начин на живот.

ЗАКОНОВИ ПЪТИЩА КЪМ СИНДРОМА НА РОДИТЕЛСКО ОТЧУЖДАВАНЕ (PAS)

Обичаен навик на брачните съдилища е мерките за контакти на родител с дете да се определят в зависимост от желанието на детето и неговото необяснимо упорство да няма такива контакти. Именно това е извънредна грешка на част от съдиите, още повече, че това е и принципното оръжие на отчуждаващия родител, когато се започне кампанията на очерняне и ежедневна агресия срещу отчуждения родител.

Моята основна препоръка е, след като се вземе под внимание класификацията – лека, средна и тежка на PAS, някои решения да се вземат без възможност за неизпълнение. Изследователският опит показва, че това е правилната посока.

Въз основа на огромен материал по този проблем, обхващащ 400 случаи, при които съдът решава увеличаване на контакта с отчуждения родител, се наблюдава положителна промяна при 90% от взаимоотношенията между децата и техните родители. Тази промяна включва отстраняване или намаляване на психологическите, физическите и учебни проблеми на децата, наблюдавани преди това. Трябва да се отбележи, че при половината от случаите решенията за виждане са взети срещу желанието на детето (Clawar & Rivlin, 1991).

Моят професионален опит с изследвана група от 50 случаи на PAS, диагностицирани като средни и тежки форми, показва, че при някои методи на

традиционната психологическа терапия, назначена от съда, не се наблюдава подобрене на отчуждаването спрямо намразения родител, а при някои случаи след комплексната терапия децата навлязоха в тежка степен на синдрома.

Трябва още един път да се повтори, че са необходими твърде специални условия за развитие на PAS. Първото се отнася за дистанцията от време и място, натрупана между детето и отчуждения родител, директния опит за бягство и омраза с включване на детето. Оформя се модел на поведение, при който се разсейват връзките, липсва информация, има отрицателни обвинения, водещи до задълбочаване на вътрешните негативни усещания срещу отчуждения родител. Изложените обстоятелства правят възможна проявата на такова поведение, каквото се изисква, и е лесно за съдебната практика. PAS е чудесен пример за нарушение, при което специалистите по умственото развитие и съдилищата трябва да работят заедно, за да помогнат на тези деца. Единият специалист не може без специфичното участие на другия (Gardner, 2001).

Започнах тази студия с изложение на проблем, който се случва ежедневно в съдилищата в нашата страна. След което преминахме през дефиницията на проблема и значението му, както и разрастването му, и пътищата, по които засяга детето. Ще завърша със законите и какво те обещават. Повече от двадесет областни съдии в Испания споменават на ден PAS. За разлика от другите държави като САЩ, където са на разположение законови мерки за разрешаване на проблема, или Мексико, където с последната реформа от септември 2004 г. PAS е включен в държавния списък на заболяванията, в Испания сме само в началото да приемем PAS за сериозен проблем. Игнорирането му от страна на професионалистите може да го превърне в по-тежък проблем, пред които сме изправени реално. Бездействието предизвиква ежегодно появата на хиляди жертви на този тип злоупотреба, която, за съжаление, професионалистите в областта на правораздаването не разпознават.